

КАНАБІС У КОНТЕКСТІ НАРКОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Богомазова Ірина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

**Істина не може зайняти своє місце,
допоки воно зайняте чимось іншим.**

Л. Вітґенштейн

Наркополітика України як стратегія і тактика діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків, боротьби з їх незаконним обігом та протидії наркоманії в аспекті канабісу (марихуани) може бути загалом схарактеризована в межах парадигми «війна проти наркотиків» (war on drugs), або ж як «політика нульової толерантності». В основі тут лежить догмат про численні небезпеки, які канабіс несе для його споживачів: розвиток залежності, шизофренії, серцево-судинних захворювань [1, с. 8-16]. Висловлювалась думка, що канабіс несе загрозу для громадського порядку, оскільки може сприяти вчиненню насильницьких злочинів [2]. «Війна проти наркотиків» як стратегія також виходить з того, що для запобігання поширення наркоманії необхідно карати не тільки діяння, що пов'язані з поширенням наркотичних засобів, але й за їх споживання, придбання, володіння тощо.

З іншого боку, «війну проти наркотиків» як цілеспрямовану системну державну політику звинувачують у тому, що вона не тільки не спроможна запобігти поширенню наркотичних засобів, але й сама породжує організовану наркозлочинність та сприяє поширенню важкої наркоманії через створення «чорного ринку», і, як наслідок, зумовлює, з одного боку, виняткову рентабельність наркоторгівлі, а з іншого – розростання корупції [2]. Зараз під сумнів ставлять не тільки статус канабісу як особливо небезпечного наркотичного засобу, але й те, чи може він належати до наркотиків, що, зі свого боку, знову виносить на порядок денний питання про суспільно небезпечний характер обігу цієї речовини.

Актуальність пропонованої теми засвідчують, зокрема, і зміни, яких останніми роками зазнала міжнародна політика стосовно наркотичних засобів.

Так, 2 грудня 2020 року Комісія ООН з наркотичних засобів (не в останню чергу завдяки «мовчанню» України) виключила з пункту 4 Єдиної конвенції про наркотичні засоби згадку про канабіс, скасувавши тим самим повну заборону на нього і відкриваючи державам світу вікно можливостей для легалізації терапевтичного канабісу. Цю подію схарактеризували як другу за важливістю в історії заборони обігу канабісу.

Політика нульової толерантності до канабісу піддається переосмисленню і на національному рівні. Так, під час проведення місцевих виборів восени 2020 року з ініціативи Президента України Володимира Зеленського та парламентської фракції «Слуга Народу» в Україні було проведено соціологічне опитування стосовно легалізації медичної марихуани. На думку Офісу Президента, «застосування медичної марихуани у державах, які це вже дозволили, демонструє її ефективність при депресіях, посттравматичному стресовому розладі, що є важливим для військовослужбовців, які повертаються додому з війни. Активно використовується група препаратів і при низці інших тяжких станів і захворювань. За попередніми підрахунками, не менше двох мільйонів українців потребують саме таких препаратів» [4]. Ці ідеї отримали схвальний відгук серед населення, зокрема більшість респондентів опитування «5 питань від Президента України» погодилися з доцільністю легалізації канабісу для медичного вжитку.

І все ж навряд чи можна стверджувати, що в Україні зараз відбувається перехід від «війни проти наркотиків» (war on drugs) (та канабісу зокрема) до певної помірної ліберальної моделі, яку можна було б схарактеризувати як «політика стосовно наркотиків» (drugs policy), згідно з положеннями якої дозволялися б використання й обіг канабісу щонайменше з медичною метою. Радше навпаки, «війна проти наркотиків» продовжує бути офіційною урядовою стратегією діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків.

На наше міркування, правова політика України в галузі контролю за обігом канабісу не відповідає вимогам послідовності, обґрунтованості й ефективності, позаяк зумовлюється системою хибних і науково необґрунтованих уявлень як про властивості самої речовини, так і про суспільну небезпеку дій, пов'язаних з її обігом, використанням і споживанням. Ці сюжети будуть предметом дослідження в наведеному нижче матеріалі.

Ми проаналізуємо сучасне правове регулювання питань, пов'язаних із заборонаю обігу канабісу в Україні, продемонструємо деякі питання історії його заборони на теренах України, так і в загальносвітовому контексті, після чого перейдемо до аналізу сучасних тенденцій у регулюванні його обігу, а також висловимо деякі думки стосовно можливостей вдосконалення правової політики в цій галузі.

Витоки заборони канабісу: Г. Дж. Енслінджер. Ще на початку ХХ ст. у Сполучених Штатах на канабіс почали поширювати правовий режим отрути, а починаючи з 20-х років деякі штати почали повністю забороняти його обіг. Вже на початку 30-х канабіс отримав статус наркотику в кожному штаті, а 35 штатів прийняли Уніфікований акт про наркотичні ліки [5]. Першим актом правового регулювання на національному рівні був Акт про оподаткування марихуани 1937 року. [6]. Повна заборона на обіг марихуани (включно з її використанням у медичних цілях) відбулась після ухвалення Акта про контрольовані речовини 1970 року. І хоча спроби змінити правовий режим канабісу мали місце, однак були невдалими.

Так, Верховний Суд Сполучених Штатів у справі Сполучені Штати проти Оуклендського кооперативу споживачів канабісу (United States v. Oakland Cannabis Buyers' Cooperative) постановив, що федеральний уряд уповноважений встановлювати кримінальну відповідальність за обіг канабісу, навіть якщо той використовується з медичною метою [7]. Новелою цього рішення було те, що згідно з Конституцією Сполучених Штатів федеральний уряд не мав права регулювати фармацевтичну діяльність, позаяк та належить до компетенції штатів.

На це рішення Верховного Суду принциповий вплив мало поширення гадки про те, що канабіс є небезпечним наркотиком. Це уявлення набуло значного поширення після того, як на чолі Федерального бюро по боротьбі з наркотиками на початку 30-х став Г. Дж. Енслінджер, відомий своїм безкомпромісним і безапеляційним ставленням до загальної заборони канабісу. Він звинувачував марихуану в насильстві та злочинах сексуального характеру, що стало вирішальним аргументом на користь прийняття Акта про оподаткування марихуани, яким федеральний уряд зумів через запровадження надмірного податкового навантаження зробити нерентабельним будь-який бізнес, побудований на обігу канабісу. Парадоксальним чином під час Другої світової війни американським солдатам марихуана надавалася з рекреаційною метою, що прямо суперечить причинам її виключення з цивільного обігу.

Вважається, що саме Енслінджер доклав вирішальних зусиль для того, щоб канабіс було визнано особливо небезпечною речовиною на рівні ООН при прийнятті під її егідою Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року.

Заборона канабісу в СРСР. 1926 року до Кримінального кодексу СРСР було введено відповідальність за вирощування індійських конопель без ліцензії. Постановами ЦВК та РНК СРСР від 27 жовтня 1934 р. зрештою питання культивування індійських конопель набуло регламентації на законодавчому рівні. Постанова мала назву «Про заборону посівів опійного маку та індійської коноплі», а в ній заборонялась культивування зазначених рослин, за винятком посівів, призначених для медичних і наукових цілей. Легальні посіви слід було погоджувати з трьома наркоматами (Землеробства, торгівлі та охорони здоров'я). Повна заборона на вирощування індійських конопель та обіг канабісу чекала у зв'язку з підписанням згаданої вище Єдиної конвенції 1961 року. Утім у деяких республіках (як-от Узбекика РСР) кримінальна відповідальність за її вирощування наставала лише при наявності умислу на збут. Таким чином, Радянський Союз підхопив загальносвітовий тренд у питанні обігу канабісу, який Україна, можна сказати, успадкувала із набуттям незалежності.

Правове регулювання обігу канабісу в Україні. Питання кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, кримінологічної характеристики та запобігання цим злочинам знайшли своє відображення в наукових працях таких учених, як: Ю. Баулін, О. Горох, І. О. Доброрез, О. Козаченко, Н. Мирошніченко В. Смітєнко, Є. В. Фесенко, П. Фріс. М. Хавронюк та ін. У роботах зазначених дослідників накопичено досвід осмислення кримінально-правової заборони обігу наркотичних речовин в Україні, проаналізовано склади злочинів, безпосереднім об'єктом яких є обіг наркотичних засобів, їхнє місце в системі кримінального права України, особливості притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення тощо.

Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів передбачена статтями 307 та 309 Кримінального кодексу України (далі – КК України), котрі визначають склади відповідних злочинів і передбачають відповідальність за їх вчинення, а саме за виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання відповідних засобів як з метою, так і без такої.

Згідно з частиною 1 статті 309 КК України незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту караються штрафом від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.

Кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками цього складу злочину є вчинення відповідних дій стосовно великої чи особливо великої кількості наркотичних засобів.

Канабіс, смола канабісу, екстракти і настойки канабісу належать до особливо небезпечних речовин згідно з Таблицею №1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів як особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №770 від 6 травня 2000 р. Незначними розмірами канабісу згідно зі статтями 307 і 309 КК вважається кількість, що не перевищує 5 гр., великими розмірами є кількість від 500 гр. до 2,5 кг, а особливо великими – понад 2,5 кілограма.

Разом з тим сьогодні дає все більше і більше поживи для роздумів про доцільність та обґрунтованість таких кримінально-правових засобів впливу на обіг канабісу.

Так, судова статистика свідчить на користь того, що стаття 309 КК є другою за кількістю обвинувальних вироків в Україні і поступається лише статті 185 (крадіжка) [8].

Згідно з даними Звіту наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік (за даними 2020 року) абсолютна більшість таких вироків винесена у справах, де предметом злочину виступав саме канабіс [9]. Причому за кількістю вироків стаття 309 КК України значно випереджає статтю 307, що дає підстави для висновку, що правоохоронна система України більшою мірою намагається боротися з жертвами наркоманії, ніж з тими, хто робить з обігу наркотичних засобів бізнес.

Деякі сучасні тенденції. У світі спостерігається поступова відмова від стратегії «боротьби з наркотиками» на користь більш толерантної політики, що враховує реальну суспільну безпеку канабісу. Так, до 1 липня 2023 вже 24 штати Сполучених Штатів легалізують рекреаційне використання канабісу.

Та чи не найбільш показовим у цьому стосунку є рішення Конституційного Суду Грузії.

Так, 30 липня 2018 року Конституційний Суд Грузії виніс рішення за результатами розгляду конституційної скарги №1282 двох громадян Грузії, Зураба Жапарідзе та Вахтанга Мегрелішвілі, яким визнав неконституційною статтю 45 Кодексу про адміністративні правопорушення Грузії, яка передбачала адміністративну відповідальність за вживання канабісу (марихуани) без медичної мети за рецептом лікаря.

Скаржники доводили, що вживання марихуани не несе загрози для громадського порядку та може спричинити шкоду лише особистому здоров'ю того, хто її вживає. Вони наполягали на тому, що кожна людина має право вживати марихуану вільно і сама нести відповідальність за можливі ризики від вживання для свого здоров'я. Відтак передбачені санкції не підкріплені жодним громадським інтересом.

Відповідач, Парламент Грузії, заперечував доводи скаржників на тій підставі, що це положення Кодексу переслідує легітимну мету, котра полягає у захисті добробуту кожної окремої особи та суспільства загалом, а також є гарантією громадського порядку. На додачу до цього Парламент доводив, що вживання марихуани є шкідливим для здоров'я людини, а отже, покарання за її вживання зумовлене необхідністю забезпечити захист громадськості, передусім неповнолітніх.

Конституційний Суд Грузії наголосив на тому, що свобода вживання марихуани безпосередньо впливає з права людини на вільний розвиток її особистості, що закріплене в статті 16 Конституції Грузії. Аналізуючи правомірність обмеження цієї свободи в статті 45 Кодексу, Суд погодився, що та ґрунтується на законі й переслідує легітимну мету, оскільки спрямована проти розповсюдження марихуани, і може бути виправдана міркуваннями про добробут тих, хто її вживає, а також міркуваннями громадського порядку. Щодо добробуту тих, хто її вживає, Суд, посилаючись на висновки медичних експертів, постановив, що канабіс не викликає звикання чи залежності, що властиво і визначально для більшості наркотичних засобів, а шкода для організму, що спричинена вживанням, є незначною. Стосовно міркувань громадського порядку, то ризики, пов'язані з можливістю розповсюдження марихуани окремими особами, які її вживають, є нікчемними.

На цих підставах Конституційний Суд Грузії визнав такою, що суперечить статті 16 Конституції Грузії (неконституційною), статтю 45 Кодексу про адміністративні правопорушення Грузії.

Таким чином, у пропонуваному рішенні ми бачимо заперечення того, що зберігання канабісу у невеликій кількості без мети збуту носить суспільно небезпечний характер. Звичайно, що зберігання значної кількості канабісу, навпаки, може становити суспільну небезпеку з огляду на те, що може бути відчужена дітям та іншим суб'єктам, для яких вживання канабісу може мати непередбачувані та шкідливі наслідки (сюди ж можуть належати хворі на шизофренію та інші розлади психіки з царини психіатрії).

Пропоноване дослідження свідчить на користь того, що в національній наркополітиці України, хоч і намітились певні зрушення у бік відмови від «війни проти канабісу» як стратегії, що спрямована, як проти споживачів, так і проти торговців цією речовиною, однак очікуваних змін досі не відбулося через брак політичної волі та, вочевидь, небажання представників політичних еліт нести електоральні ризики з огляду на те, що значна частина населення України розглядає канабіс як особливо небезпечний наркотик, що може спричинити полінаркоманію та викликати потяг до руйнівних речовин.

Разом з тим зарубіжний досвід свідчить на користь того положення, що легалізація не тільки медичної, але рекреаційної марихуани не спричиняє поширення важкої наркоманії, а навпаки – за умови імплементації науково обґрунтованої програми з обігу наркотичних речовин – може зумовити падіння рівня важкої наркоманії, що було продемонстровано на досвіді Португалії та деяких інших країн Європи.

Використані джерела

1. Fisher Gary L. Rethinking Our War on Drugs: Candid Talk about Controversial Issues. Praeger, 2006.
2. Assassin of youth: a kaleidoscopic history of Harry J. Anslinger's war on drugs. University of Chicago Press, Year: 2016.
3. Vote On the Scheduling Recommendations of the World Health Organization Regarding 'Cannabis and Cannabis-Related Substances' for 'Medical and Scientific Purposes. URL: <https://kenzi.zemou.li/cndmonitor/>
4. Regarding the legalization of cannabis for medical purposes
URL: <https://www.president.gov.ua/news/shodo-pitannya-pro-legalizaciyu-kanabisu-z-medichnoyu-metoyu-64637>
5. Richard J. Bonnie & Charles H. Whitebread, II: Passage of the Uniform Narcotic Drug Act. Druglibrary, 2011.
6. Gray James/ Why Our Drug Laws Have Failed and What We Can Do About It: A Judicial Indictment of the War on Drugs. Temple University Press, 2011.
7. United States v. Oakland Cannabis Buyers' Cooperative URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/532/483/>
8. Kravchenko S., R. Babanly. Criminal justice: what court statistics say
URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/919688/>
9. Report on the drug and alcohol situation in Ukraine for 2021 (according to 2020 data)
URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14398/dani-zvitu-2021-2020-rik-national-report-ukraine-original.pdf>